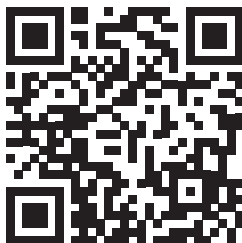

PISARZE I KSIĘGI MIEJSKIE Z KRÓLESTWA POLSKIEGO DOBY JAGIELLOŃSKIEJ

STUDIA I MATERIAŁY

Dortemusz von Tractaw
Schreibbuch Anno
Domini 1595 Ady. 10. Tag
Februari angelangen
Gott verleibe dazu
seiner Segen
Amen.

PISARZE I KSIĘGI MIEJSKIE
Z KRÓLESTWA POLSKIEGO
DOBY JAGIELLOŃSKIEJ

Księgi miejskie z obszaru Królestwa Polskiego (do roku 1600). Katalog
(baza danych)

PISARZE I KSIĘGI MIEJSKIE Z KRÓLESTWA POLSKIEGO DOBY JAGIELLOŃSKIEJ

STUDIA I MATERIAŁY

Pod redakcją
Zdzisława Nogi i Bartosza Drzewieckiego

Kraków 2024

ZDZISŁAW NOGA

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

📧 <https://orcid.org/0000-0003-0061-1808>

✉ zdzislaw.noga@up.krakow.pl

BARTOSZ DRZEWIECKI

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

📧 <https://orcid.org/0000-0002-1697-1114>

✉ bartosz.drzewiecki@up.krakow.pl

© Copyright by individual authors, 2024

© Copyright by Księgarnia Akademicka

Recenzent: prof. dr hab. Krzysztof Mikulski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Opracowanie redakcyjne: Anna Smutkiewicz

Projekt okładki: Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8368-076-7 (druk)

ISBN 978-83-8368-077-4 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383680774>

Na okładce: karta tytułowa książeczki do ćwiczeń z kaligrafii (*Schreibebuch*) Jana Horlemusa z Krakowa z 1595 r. (BJ rkps 2469, k. 1)

Praca naukowa częściowo finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017-2021, nr projektu 0468/NPRH5/H30/84/2017

WYDAWNICTWO

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

POLSKIE TOWARZYSTWO HISTORYCZNE

e-mail: pth@ihpan.edu.pl

www.pth.net.pl

SPIS TREŚCI

Zdzisław Noga, Bartosz Drzewiecki, <i>Wstęp</i>	7
Michał Schmidt, <i>Zabytki piśmiennictwa mieszczańskiego do końca XVI wieku w krakowskich bibliotekach naukowych</i>	9
Adam Kozak, Jakub Łukaszewski, <i>Drukowana makulatura introligatorska ze staropolskich ksiąg miejskich z zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu</i>	27
Kamila Follprecht, <i>Brakujące księgi miejskie krakowskie do 1600 roku (zarys problematyki)</i>	55
Dominika Burdzy-Jeżewska, <i>Losy staropolskich ksiąg miejskich Sandomierza w XIX i XX wieku</i>	83
Andrzej Buczyło, <i>Losy najstarszych podlaskich ksiąg miejskich z okresu dawnej Rzeczypospolitej</i>	117
Tadeusz Nowak, Łukasz Ćwikła, <i>Pisarze miejscy w miastach Polski Centralnej w czasach jagiellońskich</i>	129
Bogdana Petryszak, <i>Pisarze miejscy w miastach województw ruskiego i bełskiego do końca XVI wieku (problemy badawcze)</i>	149
Ewa Grin-Piszczyk, Sebastian Rafałowicz z Chęcina – pisarz miejski krośnieński i jarosławski w świetle ksiąg z zasobu Archiwum Państwowego w Przemyślu	159
Dorota Żurek, <i>Późnośredniowieczne księgi miejskie jako źródło do badań nad relacjami miasto – Kościół. Przykład średnich i małych miast dawnego województwa krakowskiego</i>	169
Natalia Biłous, <i>Księgi miejskie kamienieckie z XVI wieku. Treść i wartość źródłoznawcza</i>	187
Bibliografia	203
Indeks osób	225
Indeks geograficzny.....	235

WSTĘP

Kancelarie miejskie doby przedrozbiorowej, ich personel i wytwory mimo wiekowej już tradycji badań wciąż pozostają wdzięcznym polem studiów. Wiele nowych ustaleń wprowadzili ostatnio do historiografii autorzy zainicjowanej przez Krzysztofa Mikulskiego serii *Spisy urzędników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego*, w której do tej pory ukazało się już kilkadziesiąt tomów¹. Pojawiają się również prace o zasięgu szerszym, wykraczające poza jedno miasto². Ogłaszane regularnie studia szczegółowe uzupełniają wprowadzając naszą wiedzę, ale problematyka ta wciąż jeszcze kryje szereg tajemnic i stanowi często pionierskie pole badań. Dotyczy to zarówno organizacji pracy poszczególnych kancelarii, ich personelu, jak i wytworów. Mniej zbadane, a przecież równie istotne są losy ksiąg miejskich, które w zawieruchach dziejowych ginęły, były wywożone, albo z wyniku decyzji administracyjnych wędrowały z archiwum do archiwum, niekiedy lądując w zgoła nieoczekiwanych miejscach, jak muzea i biblioteki³. Śledzenie tych przypadków może być fascynujące, o czym świadczą zamieszczone w niniejszym tomie teksty poświęcone księgom krakowskim, sandomierskim i podlaskim. Umieszczono w nim również artykuły dotyczące odzyskiwanych z makulatury lub przechowywanych w spuściznach, a niekiedy

-
- 1 Ostatnio program został przerwany z powodu odmowy finansowania przez NPRH.
 - 2 Np. J. Łosowski, *Kancelarie miast szlacheckich województwa lubelskiego od XV do XVIII wieku*, Lublin 1997; *Między Zachodem a Wschodem*, t. VI: *Organizacja władz miejskich na obszarze Pierwszej Rzeczypospolitej i na Śląsku w XIII-XVIII w.*, red. M. Goliński, K. Mikulski, Toruń 2013. Ostatnio: M. Frąś, *Kancelarie miast szlacheckich Wielkopolski w okresie nowożytnym*, rozprawa doktorska, Toruń 2022 (obecnie w druku).
 - 3 Spośród ksiąg (lub ich fragmentów) miejskich i cechowych wytworzonych do końca XVI w. tu wspomniemy tylko przykładowo, że jedna z ksiąg Łańcuta znalazła się w Ossolineum we Wrocławiu, dwie w Bibliotece Kórnickiej, a dwie w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Z Sandomierza czternaście, a Nowej Słupi dziewięć w Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej; z Olkusza – jedna w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, dwie w Ossolineum i dwie w Bibliotece Jagiellońskiej. Szersza lista zob.: *Księgi miejskie z obszaru Królestwa Polskiego (do roku 1600)*. Katalog, red. Z. Noga, B. Drzewiecki, Warszawa–Kraków 2024, s. VII,

i w całkiem nieoczekiwanych miejscach wybranych fragmentów ksiąg. Kilka tekstów dotyczy pisarzy miejskich doby staropolskiej, a jeszcze inne to refleksje źródłoznawcze.

Niniejszy tom zawiera poszerzone i uzupełnione po dyskusjach wersje referatów wygłoszonych na konferencji *Kancelarie i księgi miejskie w miastach Królestwa Polskiego doby jagiellońskiej* w Zamościu, w dniach 3-4 listopada 2023 roku. Konferencja ta była jednym z elementów grantu realizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki *Epoka jagiellońska i jej dziedzictwo w I Rzeczypospolitej do 1795 roku. Problematyka gospodarcza i społeczna, dzieje miast*. W jego ramach została przygotowana baza danych dostępna on-line i wspomniana już tradycyjna wersja książkowa *Księgi miejskie z obszaru Królestwa Polskiego (do roku 1600)*⁴. Pozostaje mieć nadzieję, że i ta książka stanie się ważnym uzupełnieniem obrazu źródeł miejskich epoki staropolskiej.

Zdzisław Noga, Bartosz Drzewiecki

⁴ Grant NPRH nr 0468/NPRH5/H30/84/2017. Baza jest dostępna pod adresem: <https://ksiegi.miejskie.pth.net.pl/>: *Księgi miejskie z obszaru Królestwa Polskiego (do roku 1600)*. Katalog, red. Z. Noga, B. Drzewiecki, Warszawa–Kraków 2024. Wykonawcy projektu: Natalia Bilous, Andrzej Buczyło, Waldemar Bukowski, Dominika Burdzy-Jeżewska, Monika Colbecka, Łukasz Ćwikła, Dorota Drzewiecka, Bartosz Drzewiecki, Kamila Follprecht, Marcin Gadocha, Mateusz Goliński, Janusz Grabowski, Ewa Grin-Piszczyk, Grzegorz Jawor, Adam Kozak, Hubert Mazur, Michał Niezabitowski, Zdzisław Noga, Tadeusz Nowak, Bogdana Petryshak, Michał Schmidt, Marcin Starzyński, Patrycja Wiencierz, Dorota Żurek. Bazę danych przygotowali pod względem technicznym Bartosz Ogórek i Bartosz Drzewiecki. Udostępnił on-line Rafał Mikulski.

ZABYTKI PIŚMIENNICTWA MIESZCZAŃSKIEGO DO KOŃCA XVI WIEKU W KRAKOWSKICH BIBLIOTEKACH NAUKOWYCH

ABSTRACT

ANTIQUITIES OF BOURGEOIS WRITING UNTIL THE END OF THE 16TH CENTURY IN KRAKÓW'S SCIENTIFIC LIBRARIES

The article presents the city books from the Kingdom of Poland until the end of the 16th century collected in Kraków's scientific libraries. The search was not limited to manuscripts written by municipal authorities, but also included books of municipal institutions and private individuals. Over 70 books and their fragments were found, coming from 30 different cities. Although the described collections of city books are not numerous, they fully show the cross-section of the literacy activities of municipal authorities and institutions.

The largest group is the documentation of municipal authorities (council, jury, advocate): court books, accounting and administrative books, as well as cartularies. Another category are guild books, mostly including lists of craftsmen, court cases and accounts. The books of fraternities and hospitals are less numerous and contain mainly financial entries and lists of fraternity members. The last group are rare files of private persons: their notes and legal or financial records.

KEYWORDS: urban literacy, cities, Kingdom of Poland, 15th-16th centuries

Niniejszy tekst jest pokłosiem prac prowadzonych nad katalogiem ksiąg miejskich (i związanych z miastami) z obszaru Królestwa Polskiego do końca XVI w. Jednym z założeń przyjętych przy opracowywaniu katalogu było rozszerzenie poszukiwań poza zasób sieci archiwów państwowych w celu możliwie kompletnego ujęcia listy

zachowanych zabytków. Choćby dzięki dotychczasowej literaturze przedmiotu wiadomo, że wiele rękopisów miejskich albo wytworzonych w mieście przechowywanych jest w innych instytucjach, m.in. w bibliotekach naukowych.

Kwerenda w Krakowie objęła trzy tego rodzaju placówki: Bibliotekę Jagiellońską (działającą w ramach Uniwersytetu Jagiellońskiego), Bibliotekę Książąt Czartoryskich (w 2016 r. włączoną do Muzeum Narodowego w Krakowie razem z pozostałymi zbiorami Czartoryskich) oraz Bibliotekę Naukową PAU i PAN (działającą w Polskiej Akademii Umiejętności)¹. W toku prac skorzystano również z zasobu Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, do którego przeniesiono z Biblioteki Jagiellońskiej jeden z rękopisów miejskich.

Celem kwerendy w zbiorach wymienionych bibliotek naukowych było odnalezienie i opisanie zachowanych ksiąg albo ich fragmentów² wytworzonych przez środowiska miejskie w szerokim znaczeniu. Nie chodziło tylko o najczęściej spotykane rękopisy prowadzone przez władze miejskie (rady, ławy, wójtów). Pod uwagę brano również piśmienność innych instytucji silnie związanych z życiem miasta, zarówno podległych wspomnianym władzom (np. cechy), jak i pozostających poza jurysdykcją gminy miejskiej (np. bractwa religijne czy szpitale). Poszukiwania objęły także rzadkie przykłady manuskryptów spisanych przez osoby prywatne związane z miastami (np. księgi kupieckie).

Specyfika zbiorów bibliotecznych powodowała, że kwerenda objęły różne ośrodki, o doborze których decydował zgromadzony zasób. Mimo więc stosunkowo niewielkiej liczby namierzonych zabytków, wynoszącej ponad 70 ksiąg i ich fragmentów, dotyczą one sporej grupy 30 miast, przeważnie położonych na terenie dawnych Małopolski i Rusi. Brak w nich w zasadzie obszerniejszych serii akt, a dla większości ośrodków zachowały się zazwyczaj jedynie pojedyncze, dosyć przypadkowe rękopisy. Równocześnie zebrany materiał jest bardzo zróżnicowany, tak pod względem wytwórców, jak i tematyki samych wpisów, dlatego też warto przybliżyć wyniki poszukiwań w krakowskich bibliotekach naukowych oraz omówić zidentyfikowane zabytki piśmienności miejskiej i mieszczańskiej.

1 Za kwerendę w krakowskich bibliotekach naukowych i przygotowanie opisów do bazy ksiąg miejskich odpowiedzialni byli Patrycja Wiencierz i piszący te słowa. Patrycja Wiencierz prowadziła poszukiwania w Bibliotece Książąt Czartoryskich i w części zasobu Biblioteki Naukowej PAU i PAN, zadaniem autora tekstu było zaś przejrzanie zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej i pozostałej części rękopisów Biblioteki Naukowej PAU i PAN.

2 Pod tym pojęciem rozumieć należy akta sporządzane analogicznie jak księgi wpisów, ale niezachowane w postaci jednolitego, oprawnego woluminu. Mogą to być zarówno poszyty i luźne składki liczące kilkanaście czy nawet kilkadziesiąt stron, jak też pojedyncze bifolia i karty luźne albo będące wcześniej częścią księgi. Tak rozumiane fragmenty mogą być przechowywane jako osobne jednostki oraz jako elementy większych kolekcji.

Przegląd zebranych manuskryptów wypadnie zacząć od źródeł wytworzonych w kancelariach miejskich, które stanowią większość materiałów znalezionych podczas kwerend. Łącznie namierzono bowiem 24 księgi miejskie (albo powiązane z miastami), 22 fragmenty dalszych ksiąg, obejmujące od jednej do kilkudziesięciu kart, a także 7 jednostek o charakterze normatywnym (kopiarze i ich fragmenty, odpisy i kopie dokumentów miejskich).

Najstarsze zebrane zabytki sięgają początku XV w. Z tego stulecia pochodzi całkiem pokaźna grupa kilkunastu ksiąg i ich fragmentów, natomiast pozostała większość jednostek spisana została już w XVI w. Mimo że znalezione rękopisy dotyczą całkiem sporej grupy 24 miast³, to dla większości z nich w zbiorach bibliotecznych zachowały się pojedyncze księgi albo ich fragmenty, a jedyny większy zespół stanowi 11 ksiąg z Przeworska przechowywanych w Bibliotece XX. Czartoryskich⁴.

Zawartość zebranych manuskryptów wpisuje się w dobrze rozpoznaną w nowszej literaturze przedmiotu działalność aktotwórczą kancelarii miejskich⁵. Z tego też powodu warto odstąpić od szczegółowego omówienia każdego z nich na rzecz przedstawienia ich w większych grupach, odpowiadających kolejnym rodzajom akt miejskich.

Najliczniej reprezentowaną kategorię tworzą księgi i akta ławnicze oraz ławniczo-wójtowskie. Obejmuje ona bowiem łącznie 12 ksiąg (11 ksiąg wójtowsko-ławniczych z Przeworska z lat 1450-1601⁶ oraz księgę ławniczą Nowej Warszawy z lat 1416-1485⁷), a także 12 mniejszych i większych fragmentów w formie kart albo składek (z Kęt z lat 1398-1552⁸, z Krakowa z początku XV w.⁹, z Brzozowa

3 W kolejności alfabetycznej były to (w nawiasie podano województwo): Biecz (krakowskie); Brzeziny (łeczyckie); Brzozów (ruskie); Czchów (krakowskie); Dębowiec (krakowskie); Jordaków (krakowskie); Kazimierz (krakowskie); Kęty (krakowskie); Kłobuck (krakowskie); Kraków (krakowskie); Lelów (krakowskie); Lublin (lubelskie); Miechów (krakowskie); Nowa Góra (krakowskie); Nowa Warszawa (mazowieckie); Olkusz (krakowskie); Pilzno (sandomierskie); Poznań (poznańskie); Proszowice (krakowskie); Przeworsk (ruskie); Radziejów (brzeskokujawskie); Rawa (rawskie); Żywiec (krakowskie).

4 Biblioteka Ksiąg Czartoryskich w Krakowie [dalej: BCzart.], rkps 2138, 2977, 2981-2982, 3191-3197. Inna partia ksiąg miejskich przeworskich przechowywana jest w Bibliotece Kórnickiej PAN, rkps 1098-1103, 1110-1111, 1117.

5 Podstawowym studium nad produkcją kancelaryjną miast polskich w średniowieczu jest następująca praca: A. Bartoszewicz, *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, gdzie również znajduje się dawniejsza literatura.

6 Zob. wyżej przypis 4.

7 BCzart., rkps 3140. Księga została wydana drukiem: *Księga ławnicza miasta Nowej Warszawy*, t. 1: 1416-1485, wyd. A. Wolff, Wrocław 1960.

8 Zapisy z najstarszej księgi miejskiej Kęt zachowały się w formie odpisów wydanych drukiem: P. Stanko, *Zaginiona najstarsza księga miejska Kęt z XIV-XVI wieku*, „Archiwista Polski” 2009, nr 2, s. 35-41.

9 Biblioteka Jagiellońska [dalej: BJ], rkps 5469/1, k. 56-57.

z lat 1426-1429¹⁰, z przykrakowskiego Kazimierza z połowy XV w.¹¹, z Proszowic z połowy XV w.¹², z Rawy z lat 1524 i 1572-1583¹³, z Radziejowa z lat 1542 oraz 1581-1614¹⁴, z Dębowa z 1556 r.¹⁵, z Lublina z 1580 r.¹⁶ czy z Czchowa z lat 1592-1598¹⁷). Ich treść i forma nie odbiegają od dobrze znanego w literaturze wzorca: wpisy rejestrowano pod nagłówkami z informacją o rodzaju sądu i datą, a wśród zapisek dominują wpisy niesporne (m.in. sprzedaże, rezygnacje, intromisje, pożyczki, testamenty itp.) i sporne, zaś sprawy karne występują jedynie sporadycznie (jeśli w ogóle)¹⁸.

W zbiorach bibliotecznych zachowały się także źródła aktowe związane z działalnością rad miejskich. Reprezentują je m.in. dwa rejestry z przykrakowskiego Kazimierza z lat 1401-1433 o dosyć zróżnicowanej zawartości, obejmującej przede wszystkim rachunki miejskie, przyjęcia do prawa miejskiego, a także akta spraw toczonych wobec rady¹⁹. Bardziej jednolitą treść mają z kolei późniejsze tego typu zabytki, czyli księgi radzieckie z Kłobucka z lat 1569-1601²⁰ oraz z Nowej Góry z lat 1599-1645²¹, które zawierają przede wszystkim sprawy niesporne i w mniejszej liczbie sporne załatwiane przed sądem radzieckim, nieodróżniające się od podobnych wpisów z akt ławniczych²².

Wspomnieć trzeba też o kategorii ksiąg ławniczo-radzieckich. Pod tym pojęciem mogły funkcjonować zarówno rejestry dokumentujące równocześnie działalność obu władz miejskich, jak i zawierające zapiski łączonych sądów ławniczo-radzieckich, spotykanych często w mniejszych ośrodkach. Do pierwszej z definicji można przyporządkować dwie księgi sądowe Jordanowa z lat 1568-1593 oraz 1572-1597, w których umieszczano przede wszystkim wpisy sądów ławniczego

10 BCzart., rkps 2847.

11 BJ, rkps 5469/1, k. 83-84.

12 Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie [dalej: BPAU/PAN], rkps 440, k. 115-121. Zachowane księgi i fragmenty akt Proszowic omówił wyczerpująco K. Nabiałek, *Księgi miejskie Proszowic z XV-XVIII w. Studium kodykologiczne*, „Archeion”, t. 120, 2019, s. 283-322.

13 BPAU/PAN, rkps 1596.

14 BJ, rkps 1168, 4389.

15 BPAU/PAN, rkps 11458.

16 BPAU/PAN, rkps 3800, k. 93-96.

17 BJ, rkps 6875.

18 Charakterystyka tych źródeł oraz ich stan zachowania do końca XV w. zob. A. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 88-98.

19 BJ, rkps 1045/I, 1045/II. Kancelarię średniowiecznego Kazimierza i jej wytwórczość omówił M. Starzyński, *Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria*, Kraków 2015.

20 BPAU/PAN, rkps 1697.

21 BCzart., rkps 2669.

22 Opis zawartości ksiąg radzieckich oraz stan zachowania do końca XV w. zob. A. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 98-105.

i wójtowskiego, ale znaleźć też można pojedyncze wpisy radzieckie²³. Z kolei zapisy sądu łączonego zachowały się we fragmencie akt Nowej Góry z 1587 r.²⁴

Odrębny i znacznie późniejszy typ rejestrów tworzą księgi miejskiego sądownictwa karnego²⁵. W Bibliotece Jagiellońskiej zachowały się dwa rękopisy tego rodzaju. Starszy z nich pochodzi z Miechowa i obejmuje wpisy z lat 1571-1747 dotyczące spraw karnych toczonych przed doraźnym sądem ławniczo-radzieckim²⁶. Druga jednostka została spisana w Żywcu w latach 1589-1782 i dokumentuje postępowania karne sądu ławniczego²⁷. W obu księgach obok typowych zapisów sądowych znaleźć można zeznania samych oskarżonych złożonych w trakcie postępowania.

Ostatnią grupę akt kancelarii miejskich tworzy dokumentacja finansowa²⁸. Zachowały się dwie tego typu księgi, odmienne pod względem zawartości, mianowicie rejestr wydatków Pilzna z lat 1493-1512²⁹ oraz księga legatów i zapisów czynszowych na instytucje kościelne z lat 1515-1627 prowadzona przez władze Biecza³⁰. Zróżnicowane są także wycinki dokumentacji finansowej miast, wśród których wymienić można fragmenty rachunków i rejestrów podatkowych Lełowa z lat 1479-1499 i 1568-1587³¹, rejestry podatków i opłat (stróżne, rurne, czopowe), inwentarze przedmiotów po zmarłym rurmistrzu i wykaz wydatków posłańca miejskiego z Krakowa z lat 1554, 1557, 1587 i 1595³², a także rejestr wydatków na wóz wojenny z 1590 r. czy spis domów szlacheckich i kościelnych z Kazimierza³³.

Osobno nadmienić trzeba o zachowanych w Bibliotece Jagiellońskiej aktach zupy olkuskiej, czyli o księdze sądowej z lat 1567-1570, dokumentującej sprawy

²³ BJ, rkps 5315, 5932.

²⁴ BJ, rkps 122.

²⁵ Charakterystyka i stan zachowania źródeł zob. A. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 109; M. Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII wieku (w świetle ksiąg sądowych miejskich)*, Warszawa 2010, s. 11-12.

²⁶ BJ, rkps 86.

²⁷ BJ, rkps 1106. Księga została wydana drukiem; *Księga złoczyńców albo Akta sądu koniecznego gajonego żywieckiego z lat 1589-1782*, wyd. R. Kosiński, wstęp M. Mikołajczyk, Żywiec 2014, *Źródła do Historii Ziemi Żywieckiej*, t. 1: *Wiek XIV-XVIII*, vol. 3.

²⁸ Opis i stan zachowania źródeł rachunkowych do końca XV w. zob. M. Schmidt, M. Starzyński, *Wstęp*, [w:] *Podwoły miast małopolskich do końca XV wieku*, wyd. *eidem*, Kraków 2020, s. XVI-XXIV; A. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 105-107.

²⁹ BCzart., rkps 1396.

³⁰ BJ, rkps 17. Część zapisów księgi została wydana drukiem, zob. *Materyały do historii miasta Biecza (1361-1632)*, oprac. F. Bujak, Kraków 1914.

³¹ BPAU/PAN, rkps 1861, rkps 438, k. 257-260, 262-271.

³² BJ, rkps 884, k. 32-33; rkps 5469/2, k. 20-21, 30-51; BPAU/PAN, rkps 418, k. 34-45.

³³ BPAU/PAN, rkps 435, k. 22-24, 56-58.

pracowników kopalni oraz posiadaczy ich udziałów³⁴, a także o księdze rachunkowej z wydatkami kopalni z lat 1564-1565³⁵. Choć żupa była odrębną organizacją, to za włączeniem tych akt do bazy przemawiały jej związki z miastem i jego władzami, zarówno społeczne i gospodarcze, jak i prawne (żupy olkuskie jurysdykcyjnie podlegały władzom miejskim Olkusza)³⁶.

Na koniec wspomnieć należy też o związanych z miastami kopiarzach, kopiach przepisów albo statutów oraz o innych przykładach tekstów prawnych, przy czym uwzględnione zostały tylko materiały wytworzone do końca XVI w. Najlepiej znanym tego typu rękopisem jest „Kodeks Baltazara Behema”, czyli bogato iluminowany uroczysty kopiariusz władz Krakowa. Treść i budowa zabytku były już wielokrotnie omawiane w literaturze przedmiotu³⁷. Inny, pozbawiony już zdobień kopiarz związany był prawdopodobnie z władzami Kazimierza pod Krakowem. Założony został zapewne pod koniec XVI w. i obok kopii dokumentów oraz listów zawiera m.in. wilkierze i statuty, formularze, fragmenty tekstów prawniczych i religijnych, prorocत्व, a nawet przepisów medycznych³⁸. Pozostałe takie rękopisy są znacznie mniejsze, a zawierają one m.in. kopie dokumentów w sprawie zwolnień celnych i handlu związanych z Krakowem³⁹ oraz przywilejów od właścicieli dla Brzezin⁴⁰, a także fragment kopiarza związanego prawdopodobnie z Poznaniem⁴¹. Interesująca jest także jedna z ksiąg z Jordanowa, w której wpisano przepisy uchwalone przez fundatora miasta oraz teksty przysięg dla pracowników miejskich i mieszczan, później jednak wpisano doń uchwały gminne i pojedyncze sprawy sądowe⁴².

Następną według obszerności grupę zabytków przechowywanych we wspomnianych zbiorach bibliotecznych stanowią księgi i akta cechowe, tym ciekawsze, że z obszaru Korony do końca XVI w. zachowało się stosunkowo niewiele tego typu źródeł⁴³. Sama organizacja cechowa w miastach polskich interesowała ba-

³⁴ BJ, rkps 1.

³⁵ BJ, rkps 1108.

³⁶ *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978, s. 211-212.

³⁷ BJ, rkps 16. Z nowszych prac zob. P. Okniński, *Kodeks Baltazara Behema jako świadectwo miejskiej ideologii władzy*, „Studia Źródłoznawcze” t. 58, 2020, s. 137-149; P. Wiencierz, *Kodeks Baltazara Behema jako kopiariusz. Nowe dyskusje i nowe ustalenia*, „Rocznik Krakowski”, t. 84, 2018, s. 7-32; M. Starzyński, *Controversy over the Authorship of the Behem Codex*, „Quaestiones Medii Aevi Novae”, t. 14, 2009, s. 319-338.

³⁸ BJ, rkps 118.

³⁹ BPAU/PAN, rkps 417, 9013.

⁴⁰ BPAU/PAN, rkps 3917.

⁴¹ BJ, rkps przyb. 183/79.

⁴² BJ, rkps 5933.

⁴³ W przygotowywanej bazie ksiąg miejskich zestawiono łącznie 150 rekordów dotyczących akt cechowych.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA NIEPUBLIKOWANE

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

Akta działalności arcybiskupa Zbigniewa Oleśnickiego, A3.

Akta konsystorza gnieźnieńskiego, A4.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego, sygn. 1/7/0/3/15.

Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 1/191/0/-/2928.

Księgi grodzkie łączyckie, sygn. 1/67/0/1/4–1/67/0/1/6, 1/67/0/1/8, 1/67/0/1/13, 1/67/0/1/22, 1/67/0/1/35, 1/67/0/1/43, 1/67/0/1/51.

Księgi miejskie Brzeźnica, sygn. 1/107/0/-/1.

Księgi miejskie Działoszyn, sygn. 1/116/0/-/1–1/116/0/-/2.

Księgi miejskie Łęczycza, sygn. 1/134/0/-/1, 1/134/0/-/5, 1/134/0/-/8.

Księgi miejskie Łódź, sygn. 1/136/0/-/1.

Księgi miejskie Mordy, sygn. 1/138/0/-/1.

Księgi miejskie Olkusz, sygn. 1/140/0/-/1.

Księgi miejskie Sieradz, sygn. 1/148/0/-/2–1/148/0/-/3, 1/148/0/-/6–1/148/0/-/8, 1/148/0/-/11.

Księgi miejskie Szadek, sygn. 1/151/0/-/1, 1/151/0/-/4.

Księgi miejskie Warta, sygn. 1/159/0/-/2.

Księgi miejskie Wieluń, sygn. 1/160/0/-/1–1/160/0/-/7.

Księgi ziemskie sieradzkie, sygn. 1/56/0/1/15.

Metryka Koronna, sygn. 1/4/0/1/MK 099.

Varia Archiwalne z Biblioteki Baworowskich, sygn. 1/396/0/-/275.

Varia Oddziału I, sygn. 1/168/0/-/5.

Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej

Sygn. 481, 567, 570–585 (depozyty w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu).

Archiwum Miejskie w Lipsku (Stadtarchiv Leipzig)

Sygn. Urk.-K. 81, 3.

Archiwum Narodowe w Krakowie

Akta miasta Bochni, sygn. 29/4001/0/2.1/10.

Akta miasta Czerwonej, sygn. 29/104/0/2/29.

Akta miasta Krakowa, sygn. 29/22/1271, 29/33/1-2, 29/33/145, 29/33/202, 29/33/427, 29/33/502, 29/33/772, 29/33/863, 29/33/1212, 29/33/1358, 29/33/1420-1434, 29/33/1469, 29/33/1473-1474, 29/33/1476-1477, 29/33/1539, 29/33/1587, 29/33/1607, 29/33/3569, 29/33/3580, 29/33/3600, 29/33/3582.

Akta miasta Nowego Sącza, sygn. 29/110/0/2/2-29/110/0/2/4.

Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. 29/819/12, 29/819/388, 29/819/837.

Archiwum Sanguszków, rkps 57.

Archiwum Wolnego Miasta Krakowa, sygn. 29/200/296.

Variae civitates et villae – zbiór szczątków zespołów, sygn. 29/121/0/-/111-113; 29/121/0/-/160-29/121/0/-/161; 29/121/0/-/166-29/121/0/-/167.

Zbiór Ambrożego Grabowskiego, sygn. 29/679/8, 29/679/32, 29/679/37.

Archiwum Państwowe w Katowicach

Akta miasta Chrzanowa, sygn. 12/1087/0/8.2/3/7; 12/1087/0/8.3/3/12.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Cech murarski, kowalski, garncarski w Sandomierzu, sygn. 21/1495/0/-/1.

Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu

Akta miasta Sandomierza, sygn. 24/111/0/1/1-16, 24/111/0/7.5/1065, 24/111/0/3.1/2093-24/111/0/7.6/2094.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Międzyrzecza Podlaskiego, sygn. 35/46/0/-/1.

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Akta miasta Kobylin (pow. krotoszyński), sygn. 53/4330/0/-/I/20.

Akta miasta Koło, sygn. 53/4300/0/-/4.

Akta miasta Kościan, sygn. 53/4311/0/-/I/136, 53/4311/0/-/I/247.

Akta miasta Krzywiń (pow. śremski), sygn. 53/4313/0/-/I/66-53/4313/0/-/I/67.

Akta miasta Poniec (pow. gostyński), sygn. 53/4318/0/-/I/38.

Aktamiasta Poznania, sygn. 53/474/0/2.1.4/I.115, 53/474/0/2.4.7.9/I.1796-53/474/0/2.4.7.9/I.1797, 53/474/0/2.7.6/I.2115, 53/474/0/2.7.9/I.2215, 53/474/0/2.7.9/I.2231, 53/474/0/2.7.10/I.2250.

Cechy miasta Poznania, sygn. 53/636/0/56/482.

Kodeks dyplomatyczny miasta Wielunia, przygotowany do druku przez K. Wójcikiewicz, maszynopis, Man. 187.

Archiwum Państwowe w Przemyślu

Akta miasta Jarosławia, sygn. 56/132/0/1.1/1, 56/132/0/1.1/3, 56/132/0/1.1/5, 56/132/0/1.2/8-56/132/0/1.2/9, 56/132/0/1.8/31.

Akta miasta Krosna, sygn. 56/134/0/1/4-56/134/0/1/5, 56/134/0/2/17.

Akta miasta Przemyśla, sygn. 56/129/0/2.8.3.4.8.1/1187.

Kancelarie miejskie doby przedrozbiorowej, ich personel i wytwory mimo wiekowej już tradycji badań wciąż kryją wiele tajemnic. Ogłaszane regularnie studia szczegółowe uzupełniają wprawdzie wiedzę na ich temat, ale problematyka ta nadal pozostawia wiele do odkrycia. Jeszcze mniej zbadane, a przecież równie istotne są losy ksiąg miejskich, które w zawieruchach dziejowych ginęły, były wywożone albo w wyniku decyzji administracyjnych wędrowały z archiwum do archiwum, by zakończyć niekiedy wędrówkę w zgoła nieoczekiwanych miejscach, takich jak muzea i biblioteki. Śledzenie tych przypadków może być fascynujące, o czym świadczą zamieszczone w niniejszym tomie teksty poświęcone księgom krakowskim, sandomierskim i podlaskim. Znalazły się w nim również artykuły dotyczące wybranych fragmentów ksiąg, odzyskiwanych z makulatury lub przechowywanych w spuściznach, a niekiedy i w nieznanych dotąd miejscach. Kilka tekstów dotyczy pisarzy miejskich doby staropolskiej, a inne to refleksje źródłoznawcze.

Niniejszy tom zawiera poszerzone i uzupełnione po dyskusjach wersje referatów wygłoszonych na konferencji *Kancelarie i księgi miejskie w miastach Królestwa Polskiego doby jagiellońskiej* w Zamościu w dniach 3-4 listopada 2023 roku. Konferencja ta była jednym z elementów grantu realizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki *Epoka jagiellońska i jej dziedzictwo w I Rzeczypospolitej do 1795 roku. Problematyka gospodarcza i społeczna, dzieje miast*.

(baza danych)

<https://akademicka.pl>

